

A Mozgó Világ internetes változata. 2010 augusztus. Harminchatodik évfolyam, nyolcadik szám

[«Vissza](#)

Lénárt András: Az Eleettek Völgye – Történelmi emlékezet, történelmi emlékhely Spanyolországban

A diktatúrák sikerét több mértékegységgel is mérhetjük. Az egyik a hossz mérték: mennyi ideig volt képes az önkényúr fenntartani hatalmát. Ha ezt a sikerfaktort vesszük figyelembe, akkor Francisco Franco tábornok dobogós helyen áll: 1939 és 1975 között harminchat éven keresztül vethette „vigyázó szemét” Spanyolországra. Az 1936 és 39 között kibontakozó és tragikus kimenetelű polgárháborúban a spanyol fasiszmus meghonosítója Hitler és Mussolini hathatós közreműködésével dönthette meg a bal-balközép színezetű demokratikus köztársasági kormányt. Mindezt úgy, hogy tudjuk: a két „kolléga” nem tartotta túl sokra a hispán képmását, ugyanakkor nem tudtak ellenállni annak, hogy egy az övékhez nagyban hasonló szélsőjobb oldali erő kerülhessen hatalomra Don Quijote szülőföldjén. Az alábecsült galíciai katonatiszt azonban mindkettőjüket túlélte, az ötvenes évektől pedig már a Nyugat is felvette vele a kapcsolatot, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy hirtelen szimpatikus lett volna számukra a spanyol tábornok. Az okot leginkább abban kereshetjük, hogy a hidegháborús viszonyok közepette a kezdettől fogva hithű antikommunista Franco szalonképesebb volt a szemükben, mint a keletebbre regnáló szovjet hatalom.

Francó (el Generalísimo, vagyis a tábornokok tábornoka) a hadseregre és az egyházra alapozta hatalmát, egy nemzeti-katolikus államot épített ki, ahol minden apróbb eltérést bolsevik, kommunista és szabadkőműves mótelynek tekintett. A rendet a katonaság szavatolta, a lelkeket és a spanyol nagyságot pedig a katolikus egyház védte. A spanyol katolikus egyház nagy része fenntartás nélkül, maximális odaadással támogatta a rezsim legbrutálisabb intézkedéseit is, és kebelére ölelte az állam új vezetőjét. A klasszikus diktatúraséma itt is érvényesült: megtorlások, a másként gondolkodók testi-lelki ellehetetlenítése, külső és belső ellenségkép-keresés, totális kontroll és cenzúra, személyi kultusz és persze a Haza mindenekelőtt. Franco német és olasz elődei szorgalmas tanítványának bizonyult. A faj nála is elsődleges: a Spanyol Faj mindenek felett áll, a Hispanidad (Spanyolságtudat) az összes hispán népet összefogja.

A fenti koordináta-rendszerben illik szemlélni azt a monumentális vállalkozást, amelyet a Franco által irányított Nemzeti Mozgalom indított útjára 1940-ben.

A spanyol polgárháborúban elesett, a „nemzeti” (vagyis francóista) oldalon harcoló katonáknak országszerte emléktáblákat, műemlékeket, kegyhelyeket emeltek. A halottak közül kimagaslott José Antonio Primo de Rivera: a Falange Párt alapítója, a spanyol fasiszta eszme ikonja, Franco példaképe. Aki mellel a polgárháború első évében köztársasági kivégzőosztag előtt fejezte be földi pályafutását, és vált ezzel a felkelő csapatok szemében a harc mártírjává (ettől kezdve már csak José Antonioként

emlegették, hiszen felesleges a vezetéknev olyasvalakinek, aki egyedi és megismételhetetlen). A falangista pártvezér és a jobboldali katonák az emléktáblák tanúsítványa szerint mindannyian „Istenért és a Hazáért” estek el. José Antonio neve vezeti az összes névlistát. A köztársasági halottak létezéséről elfeledkeztek, haláluk nem nagy veszteség, hiszen Franco szemében mindannyian a „vörösök” pribékjei voltak.

Franco tábornok számára evidens volt (ugyanakkor nemzeti létszükséglet), hogy ezeknek a hősöknek egy dicső panteont kell emelni, amely megőrzi emléküket és földi maradványaikat az utókor számára. A spanyol nép büszkén, könnyekkel a szemében tekinthet erre a helyre, mert itt nyugszanak azok a hősök, akik megvédték a Hazát a bolsevik veszedelemtől. Ez az elképzelés öltött testet az Elesettek Völgye tervrajzain, melyet hetven évvel ezelőtt, 1940-ben kezdtek építeni, és majd csak 1958-ban nyilvánítanak teljesen befejezettnek. Az építési költségekről számos különböző adat áll rendelkezésre, de még a legalacsonyabb becslések szerint is, mai árfolyamon számolva, körülbelül 320–330 millió eurót emésztett fel a grandiózus vállalkozás. A jelenből visszatekintve ez az építmény a legkézzelfoghatóbb, egyszersmind legsokkolóbb emléke a spanyol diktatúra közel negyven évének.

Franco az emlékmű helyéül a Madridtól ötven kilométerre fekvő San Lorenzo de El Escorialt jelölte ki. Ez a terület egy királyok által frekventált tartózkodási, majd temetkezési hely volt már a 16. századtól kezdve, ma pedig egy vidéki kisváros képét nyújtja, főleg tehetősebb madridiak üdülőhelyéül szolgál. Hegyes-völgyes terület, gyönyörű panorámával. A közelben fekvő El Escorial királyi palota-kolostor lélegzetelállító műemkek, a régió tehát kitűnő választásnak bizonyult. Az egyik legnagyobb és leginkább központi helyen fekvő hegy gyomrában kezdődtek meg az építési munkálatok, itt alakítottak ki egy szándékaik szerint méltóságteljes mauzóleumot, amely már a kezdetektől fogva egyben apátságának is készült. Az építés egyes fázisairól a korabeli filmhíradók folyamatosan beszámoltak. A munkálatok elhúzódtak, és ez nem csak időt, hanem emberéleteket is felemésztett.

A tizenkilenc év alatt összesen körülbelül 25 ezren építették a műemléket, persze nem feltétlenül önkéntes alapon. A polgárháború során rabságba esett köztársasági hadifoglyok, későbbi politikai foglyok, valamint közönséges bűnözők váltak Franco tervének kivitelezőivé. Közülük sokan már nem hagyták el élve az építési területet. A foglyok a munkával egy idő után megválthatták szabadságukat (ha túléltek), az államnak pedig nagy hasznot hoztak: az itt dolgozók jelentették a szinte ingyenes munkaerőt, valamint enyhítettek a falangista börtönök túlszűfoltóságán.

Aki Spanyolországban jár, nem hagyhatja ki az Elesettek Völgyét. Már messziről látszik a hatalmas építmény, és távlati nézetből is rabul ejt. Nem elsősorban tiszteletet vagy megilletődöttséget érez az odalátogató; inkább valamiféle megrökönyödést és ámulatot, senki nem vonhatja ki magát a hatása alól. Francónak éppen ez volt a szándéka. Az emlékmű tetején egy hatalmas kereszt tekint le ránk és az előtte álló völgyre; a katolicizmus uralkodik, ki itt belépsz, a kereszténység ölébe kerülsz (1960-ban XXIII. János pápa bazilikának nyilvánította az itt található templomot). A

templom kupolája, valamint a kriptá belső szerkezete is ámulatba ejt, itt viszont már félelmet is kelt. Óriási méretek, oltárok, szentek képei, szobrai és megszámlálhatatlan sír. A központi oltár egyik oldalán, a márványpadlóba vésett sírban fekszik José Antonio, az átellenes oldalon Francisco Franco, aki még életében rendelkezett arról, hogy ide temessék. A bazilika falain és menynyezetén, a kupola mozaikmunkáján körös-körül vallási szimbólumok és bibliai alakok, valamint a hadsereg különböző alakulatainak védőszentjeit ábrázoló szobrok és festmények. A templom belső részén elhelyezkedő apátság és bencés kolostori vendégszoba vallási ceremóniák és ahhoz kapcsolódó kulturális tevékenységek lebonyolításának ad otthont. Belülről szemlélve, ha nem tudnánk, hol járunk, nem is tudnánk talán különbséget tenni a francóista bazilika és bármely más vallási kegyhely között. A márványpadlóba mélyített sírokra, valamint a falakra írt hazafias szólamokra tekintve azonban már egyértelmű, milyen szellemben fogant a szent építmény.

A diktátor és köre gondosan választotta meg, kinek a szakértelmére bízta a mű kivitelezését. Miután az első jelölt, Pedro Muguruza részleges lebénulása miatt elhagyta a projektet, a tervezést tanítványa, Diego Méndez González vette át, aki a korszak egyik legjelentősebb építészévé nőtte ki magát. Az új tervező grandiózus ötleteket próbált megvalósítani (például a tízparancsolat kőbe vésett ábrázolása), de ezekről végül lebeszéltek, mert túlságosan bonyolultnak ígérkezett a kivitelezés. Ahogyan az a terve sem valósulhatott meg, hogy a fekete márványfalakba belevéssék az itt nyugvó személyek nevét; helyette a bazilika vallási tevékenységét irányító bencés szerzetesek kezdték el könyvbe gyűjteni a neveket (amely munkát, ma már tudjuk, igen hanyagul és szelektív módon végezték). Végül azonban Méndez González tervezte meg és vezényelte le az építkezést, mely során az Elesetek Völgye elnyerte ma ismert formáját. A kriptán kívül és azon belül elhelyezett szobrokat is hozzáértő művészekre bízták (például Juan de Avalos), míg a bazilika bejárati kapuját a világhírű Fernando Cruz Solis vette gondjaiba. Számos nyilvántartás készült arról, mely festőművészek és szobrászok munkái díszítik a hely belső felületét, idővel azonban sokukról kiderült, hogy csak utómunkálatokat végeztek, sok esetben ismeretlen művészek alkottak. Akik bizonyítottan részt vettek a munkában (a fent említetteken kívül): Carlos Ferreira, Damián Villar, José Espinós és Ramón Lapayese.

Az Elesetek Völgye és a hozzá tartozó bazilika és kriptá a spanyol nép számára sugározta nemzetük nagyságát és a legfelsőbb princípiumokat. Aki itt nyugszik, az mind életét adta a spanyol nemzetért, Isten akaratából történt a haláluk, de emléküik örökre fennmarad. Volt azonban egy kis szépséghibája a projektnek.

Spanyol történészek egyre több adatot tártak fel a közelmúltban a völgy történetével kapcsolatban, és meglepő eredményekre jutottak. Franco mérnökei a terveiken túlméretezték a kriptát, rengeteg hely maradt volna üresen, ha csak a jobboldali, „nemzeti” katonákat helyezik el benne. Sőt egyes hozzátartozók kérvényezték, hogy szerettük maradványait ne szállítsák át ide, inkább hagyják a családi sírban. Franco ezeket a kéréseket tiszteletben tartotta, és megtalálta a megoldást. Kiásták – természetesen a rokonok beleegyezése nélkül – baloldali és kommunista halottak sírjait is, és ezeket helyezték el a kriptában, mintegy „kibélelve” a sírt. Ők úgyszemint

számítanak, a nevükre sem kell emlékezni. Majd miután a kiásott és megszentelt maradványokat „töltőanyagként” elhelyezték, ezek tetejére kerülhettek az igazi hősök, akikről persze már pontos listát is vezettek. A francóista egyház által vezetett statisztika szerint alig négyezer maradvány található a kriptában, de a megkezdett feltárások azt mutatják, hogy nagyságrendekkel több személy nyugszik ott. A legfrissebb, 2010 márciusában elvégzett kutatás szerint 33 833 személy maradványának ad otthont a völgy, egyharmaduk máig azonosítatlan. Egyre biztosabb tehát, hogy a jobboldali hősiesség szimbólumaként emelt műemlékben több köztársaságpárti, baloldali, francóista általánosítással élve „vörös” fekszik, mint az „igaz spanyol hazafi”.

Az Elesettek Völgye minden év november 20-án élte legforgalmasabb periódusát. 1936-ban ezen a napon végezték ki José Antoniót, majd 1975-ben véletlenül (?) ugyanezen a napon távozott az élők sorából Franco tábornok is. Egyértelmű hát, hogy zarándokhellyé vált a völgy. A diktatúra idején minden évben ezen a dátumon nagyszabású felvonulás zajlott a helyszínen, a katolikus egyházi méltóságok szentmisét celebráltak José Antonio és az itt nyugvók lelki üdvéért, valamint áldást kértek Francisco Franco tábornokra. A Generalísimo halála után az esemény volumene persze lecsökkent. A törékeny demokratikus átmenet periódusában még nem nagyon tudtak mit kezdeni az évenként nagy tömegekben a völgybe zarándokló, a vezérüket sirató és a spanyol fasizmus eszméjét ébren tartó szélsőjobboldali alakulatokkal, de a konszolidálódott demokráciában már a (főleg baloldali) politikai erők felemelték szavukat. Mégis csak 2007-ben sikerült végérvényesen betiltani a gyakran atrocitásokba is torkolló felvonulásokat. Sokak szerint már régen szükség lett volna a tiltó határozatra. Aki a 21. század első éveiben ellátogatott ezekre a megemlékezésekre, mintha visszaugrott volna minimum harminc évet a történelemben. Egymást fasiszta karlendítéssel üdvözlő, az Arccal a nap felé című falangista himnuszt éneklő, francóista egyenruhákban pózoló és kitüntetések magukra aggató idős csoportokkal, valamint egyre inkább ijesztő mértékben növekvő számú fiatalsággal találkozhatott az érdeklődő. Persze az antifasiszta szervezetek is megjelentek, és az összecsapás ennek a találkozásnak természetes velejárója volt.

Az Elesettek Völgyének megítélése a mai Spanyolországban a mai spanyol ember számára nem teljesen egyértelmű. Az építkezések megkezdésének 70. évfordulóján sem világos, hogyan kell, hogyan lehet viszonyulni hozzá. Minek lehet nevezni ezt a helyet egyáltalán? Emlékmű? Sírbolt? Zarándokhely? Kegyhely?

Többször is felmerült annak a lehetősége, hogy porig kellene rombolni. Hiszen sokak szemében ez a francóista borzalmak mementója, annak az elnyomó és véreskező hatalomnak a megtestesülése és megdicsőülése, mely a 20. század legtartósabb diktatúráját bocsátotta az Ibériai-félszigetre. Azok számára, akik saját bőrükön tapasztalták meg és szenvedték el a diktatúrát, valamint hozzátartozóikat veszítették el az évek során, érthető módon a hely pusztasága is nagy fájdalmat okoz. A látvány pedig, még egy kívülálló számára is, könnyen lehet félelmetes (fényképek és videomegosztó oldalak segítségével ez az érzés nem adható vissza teljes valójában, de azért sejtetni engedi, miről is van szó).

Mások azonban éppen az említettek miatt tartanak ki amellet, hogy az Elesettek Völgyét meg kell őrizni a jövő nemzedékek számára. Valóban egy diktatúra emléke ez, funkcionálhat tehát emlékhelyként. Visszaidézi a sötét diktatúra éveit, kísértetként örökké belengi majd Spanyolországot, ez azonban nem feltétlenül rossz. A spanyol nemzet emlékezni fog. Emlékezni fog arra, hogy ez megtörténhetett, hogy értelmetlen okok és célok miatt spanyol ölt spanyolt, hogy hosszú évtizedekig félelemben, elnyomásban élt a nemzete, és talán a jövőben ügyelni fog arra, hogy ez még egyszer ne történhessen meg. Szükség van ugyanis olyan emlékhelyekre is, melyek elrettentő példaként szolgálhatnak. Ezek visszaidézik egy ország azon éveit, amelyeket legszívesebben elfeledne. De nem tud, nem is lehet, nem is szabad, mert az országa, a történelme része. Történelmi emlékhelyként a jövő generációi számára figyelmeztetés és lecke is egyben.

A fent említett viták kétszer is felerősödtek a közelmúltban. A legendás madridi Carabanchel börtön a diktatúra szimbóluma volt (szintén 1940-ben alapították), foglyok százezrei élték itt át legborzalmasabb pillanataikat. 1998-ban zárták be végleg, de vita alakult ki a sorsáról. Egyesek le akarták rombolni, mások megőrizni, mint a történelmi emlékezet szimbólumát. Míg a madridiak erről vitatkoztak, 2008 októberében az éj leple alatt, kormányzati utasításnak engedelmessé, markológépek és daruk jelentek meg, és örökre eltüntették a föld színéről a rettegett építményt. A közfelháborodás azóta sem csendesült el.

A börtön végzete, valamint az Elesettek Völgye jelene és jövője szorosan kötődik a 2007-es történelmi emlékezet törvényéhez, melyet a kormányzó Spanyol Szocialista Munkáspárt vitt keresztül. Ennek értelmében történészek, szociológusok, jogászok, bírók és más értelmiségiek megkezdhetik a Franco-diktatúra bűneinek feltárását. A bűnösöket azonosítani kell, az áldozatokat megnevezni, a túlélőknek és a halottak hozzátartozóinak kártérítést adni. A köztársaságiak oldalán harcoló Nemzetközi Brigádok tagjait megilleti a spanyol állampolgárság. Minden francóista szimbólumot eltávolítanak a középületekről, intézményekről és közterületekről. Megvonják Franco díszpolgári címét a városokban. Beazonosítják, és szükség esetén feltárják a tömegsírokat.

Ez utóbbi rendelkezés okozhatott volna problémát az Elesettek Völgye tekintetében. Ismerve keletkezésének körülményeit, joggal vetődik fel a probléma, hogy tömegsírként kezeljék. A részleges feltárási munkálatok már megkezdődtek, ugyanakkor a törvény azt is lefekteti, hogy vallási kegyhelyként kell tekinteni rá. Mivel a bazilika pápai áldásban részesült, rendkívüli óvatossággal kell nyúlni az építményhez. A törvény tehát, leegyszerűsítve a tényállást, helyén kezeli az emlékhelyet. Megőrzi az utókor számára, megtiltja a lerombolását, ugyanakkor betiltja a fasiszta felvonulásokat is november 20-án, és a bazilikában nem tarthatnak olyan vallási ceremóniát sem, mely Francót vagy a nemzeti csapatokat éltetné (még a közelmúltban is előfordult, hogy a helyi püspök José Antonio és Franco tábornok lelki üdvéért mondott misét).

Ma az Eleettek Völgye leginkább turistalátványosság, naponta egyszer busz viszi oda a látogatókat San Lorenzo de El Escorialból. De csak egy pontig. 2009 novembere óta átmenetileg nem látogatható a bazilika, José Antonio és Franco sírja el van zárva a külvilágtól, kizárólag a napi rendszerességgel megtartott misékre engedik be a résztvevőket. A hivatalos közlemény szerint nem biztonságos az épület állapota, átalakítási munkákra van szükség odabent. Sokak szerint ez nem igaz. A kormány talán így próbált átmeneti megoldást találni a problémára. Vallási szimbólumként fennmarad, zarándok- és emlékhelyként viszont nem. Ezt máig sem tudni egyértelműen.

A történelmi emlékezet törvénye elfogadása óta egyre többször merül fel az igény arra, hogy el kellene kezdeni a sírok feltárását, az elhunytak hozzátartozói ugyanis szeretnék hazaszállítani szeretteiket a családi sírboltba. Politikai és bírósági döntés is született már ez ügyben, ám a végrehajtás előtt mindig heves viták robbannak ki, és végül nem történik semmi. A kormányzó szocialista párt eltökéltnek látszott a feltárások ügyében, de az ellenzéki Néppárt, valamint a spanyol katolikus egyház rendre megakadályozta őket a konkrét intézkedések megtételében. Jelenleg úgy tűnik, talán 2010 folyamán megkezdődhetnek a munkálatok.

Bár a viták egyre sűrűsödnek, az bizonyos, hogy a hely elviekben ma több funkciót is betölt(hetne). A völgyet meglátogatják a nemzeti történelmüket megismerni vágyó spanyol fiatalok, a velük történeteket visszaidézni szándékozó idősebb generációk, esetenként a Francót továbbra is istenként tisztelő (növekvő számú) szélsőjobbaldali beállítottságú személyek, valamint a digitális fényképezőgépeiket kattogtató turisták, akik talán nem ismerik az elmúlt korok szimbólumaként funkcionáló emlékhely eredetmítoszáit, de érzik, hogy valami egyedinek a részesei. Akár csak kívülről, akár (a közelmúltban és talán a közeljövőben is) belülről is megtekinthetik. 2010-ben az Eleettek Völgye továbbra is megtartja helyét a történelmi emlékezet panteonjában.

Kapcsolódó írások:

Mélyi József: Lebutított emlékezet – A Prima Primissima képzőművészeti díjazottjai Varga Imre, Melocco Miklós, Sváby Lajos, Kő Pál, Schrammel Imre...

Vitányi Iván: Történelmi lehetőség Mai ülésünk témája – amint láttátok – a jelenlegi magyar...

“Ez a lövészárk-politika középtávon katasztrófa felé viszi az országot” Dávid Ibolya a Fapados Szalonban Moderátor Pikó András , hozzászólók Kende Péter, Hont András, Domány András, Bauer Tamás, Váradi Júlia “Ez a lövészárk-politika középtávon katasztrófa felé viszi az országot”...

Cimkék: Lénárt András

© Mozgó Világ 2010 | Tervezte a PEJK